

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

КУДЛАЙ Олександра Борисівна

УДК 94/99(477)

**ЦЕНТРАЛЬНА РАДА - ТИМЧАСОВИЙ УРЯД: БОРОТЬБА
ЗА АВТОНОМІЮ (березень - жовтень 1917 р.)**

07.00.01. - Історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

КИЇВ - 1997

00737963 (Z)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у відділі історії української революції Інституту історії України НАН України

Науковий керівник -

доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України

ГРИЦЕНКО Аделіна Павлівна

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор, зав.кафедрою історії України Київського державного лінгвістичного університету

ТЕРЕЩЕНКО Юрій Іларіонович;

кандидат історичних наук, старший

науковий співробітник Інституту

політології і національних відносин

НАН України

УСТИМЕНКО Володимир Михайлович

Провідна установа -

Київський національний університет

ім.Т.Г.Шевченка, кафедра новітньої історії

України

Захист відбудеться "31" листопада 1997 р. о 14⁰⁰ год на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 50.17.01 в Інституті історії України НАН України (адреса: 252001, Київ-1, вул.М.Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту історії України НАН України (адреса: 252001, Київ-1, вул.М.Грушевського,4).

Автореферат розісланий "29" серпня 1997 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

доктор історичних наук

Н.А.Шип

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сьогодні, коли відбувається процес становлення незалежної демократичної Української держави, вивчення історії створення та діяльності Української Центральної Ради набуває особливої актуальності. Близькість за характером і суттю процесів 1917 р. з подіями теперішнього часу робить дослідження питань пов'язаних із створенням у той час засад закладання української державності не тільки важливим, але й необхідним для врахування досвіду минулого, щоб запобігти помилок часів української революції.

Дослідження історії Української Центральної Ради після більш ніж 50-річної перерви відновилося лише кілька років тому. Перед істориками постало завдання на основі широкого кола джерел та літератури дати послідовне висвітлення її ролі у подіях, що мали місце в Україні у 1917 - першій половині 1918 рр.

Серед багатьох аспектів цієї складної проблеми одним з найважливіших є питання про взаємини Центральної Ради з Тимчасовим урядом в ході боротьби за національно-державну автономію України. Саме українсько-російські стосунки стали генеральною лінією в діяльності Української Центральної Ради у березні - жовтні 1917 р.

Протягом досліджуваного періоду Центральна Рада виступала за автономію України в складі федеративної Російської республіки. Вона доклала багато зусиль у намагання втілити в життя цю програму. І досі залишаються недостатньо дослідженими такі аспекти обраної теми, як еволюція взаємин Української Центральної Ради та Тимчасового уряду на різних етапах революційного процесу, вплив на них змін у національній політиці останнього, липнева урядова криза та українське питання, основні напрямки пошуку компроміса між обома сторонами протягом березня - жовтня 1917 р.

Об'єктом дослідження стали взаємини Української Центральної Ради та Тимчасового уряду протягом березня - жовтня 1917 р. Предметом дослідження є з'ясування впливу останніх на загальну політичну ситуацію в Україні, розкриття визначальних тенденцій політики Тимчасового уряду з національного питання, аналіз основних напрямків пошуку компромісу між центральним урядом та Центральною Радою, намагань останньої опертись у своїй діяльності на ґрунт певних законодавчих документів.

Хронологічні рамки. Дисертація охоплює період березня - жовтня 1917 р. Вихідний рубіж дослідження - час створення та початок діяльності Української Центральної Ради. Основну увагу автор приділяє еволюції політики Центральної Ради, спрямованої на отримання національно-територіальної автономії України у складі федеративної Російської

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

республіки. Зникнення з історичної арени Тимчасового уряду в кінці жовтня 1917 р. у зв'язку з більшовицьким переворотом в Петрограді обумовлює кінцеву межу роботи, бо згадані події поклали край стосункам Центральної Ради з центром.

Стан наукової розробки проблеми. Історії української революції, створенню та діяльності Української Центральної Ради присвячена значна кількість монографій, статей, брошур, мемуарів. Однак обрана автором проблема загалом висвітлена недостатньо. Літературу з історії 1917 р. в Україні можна умовно поділити на кілька груп. До першої слід віднести дослідження українських авторів - сучасників або безпосередніх учасників подій, праці яких публікувалися переважно за кордоном, в тому числі в Західній Україні до середини 40-х рр. Насамперед, це такі праці: І.Мазепа "Україна в огні й бурі революції. 1917-1921.- Ч.1 Центральна Рада. Гетьманщина. Директорія".- Прага, 1942; П.Христюк "Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр.".- Т.1.- Відень, 1921; Д.Дорошенко "Історія України. 1917-1923 рр.".- Т.1. Доба Центральної Ради".- Ужгород, 1923. Використаний в цих працях фактичний матеріал становить значний інтерес., бо автори, як наприклад, П.Христюк, нерідко досить повно цитують тексти багатьох тепер вже втрачених документів, а іноді й повністю відтворюють їх у додатках.

Ціла низка праць з історії Центральної Ради, української революції та державного будівництва в Україні вийшла в перші три десятиліття після революції, зокрема, це книжки Д.Дорошенка, А.Золотарьова, І.Мазепинця, М.Рафеса, О.Терлецького, П.Феденка, М.Шаповала, О.Шульгина та ін.¹

Проте, питання про взаємини Центральної Ради з російським урядом торкаються далеко не всі автори. Найбільш ґрунтовно його висвітлює Д.Дорошенко. У його "Історії України. 1917-1923 рр." чітко простежується

¹ Дорошенко Д. Война и революция на Украине // Историк и современник.- Кн.У.- Берлин, 1924; Золотарев А. Из истории Центральной Украинской Рады (1917 год).- К., 1922; Історія революції.- Відень, 1920; Левицький В. Українська державна путь.- Львів, 1933; Мазепинець І. Правда про наше минуле. (Що її заатакували більшовики в історіях СРСР і УРСР).- Рівне-Київ, 1942; Порш М. Про автономію України.- К., 1918; Рафес М.Г. Два года революции на Украине.- М., 1920; Терлецький О. Визвольна боротьба українського народу.- Львів, 1941; Феденко П. Історія революції (1917-1921).- Т.1. Центральна Рада.- б/д; Шаповал М. Велика революція і Українська визвольна програма.- Прага, 1927; Шаповал М., Слободич О. Великий зрив. Нарис історії української революції. 1917-1920 рр. Ч.1. Доба Української Центральної Ради.- Яворів, 1932; Шульгин О. Політика. (Державне будівництво України і міжнародні справи). Статті, документи, промови.- К., 1918; Юртик І. Другий Всеукраїнський військовий з'їзд. Перший Універсал // Літературно-Науковий Вісник.- Львів, 1923.

розвиток стосунків між ними, аналізуються дії обох сторін пов'язані з постановкою і розв'язанням питання про надання Україні статусу автономії у складі федеративної Росії, подаються зважені оцінки основних подій в Україні.

У більшості ж праць найчастіше на фоні короткого викладу подій в Україні в 1917 р. виділено якесь одне питання, яке розглядається дещо докладніше. Йдеться про з'їзди українських партій, Національний Конгрес, Всеукраїнські військові з'їзди, події 25 жовтня 1917 р. в Києві. Окремо слід відзначити працю О.Шульгина, в якій робиться спроба проаналізувати революційний процес в Україні протягом 1917 р. та виявити причини, що зумовили видання Центральною Радою III Універсалу.

Переважна частина згаданих досліджень побачила світ поза межами радянської України і їм, як правило, притаманна позиція повного неприйняття дій Тимчасового уряду щодо України та практично-беззастережної підтримки Центральної Ради в її прагненні домогтися державного статусу України у складі демократичної Росії, лише з деякими упередженнями у деяких авторів щодо методів реалізації поставлених завдань.

На окрему увагу заслуговують праці голови Української Центральної Ради М.Грушевського, написані до та після революції 1917 р.² Вони містять цінний фактичний матеріал і теоретичні узагальнення, важливі для розуміння розвитку національно-визвольного руху в Україні та практики державного будівництва.

В повенні роки українською діаспорою за кордоном було також видано чимало значних праць з історії української революції³. Деякі з них були пізніше перевидані в Україні. З огляду на тему дисертаційного дослідження, цінною є праця О.Юрченка "Українсько-російські стосунки після 1917 р. в

² Грушевський М. Вільна Україна. Статті з останніх днів (березень-квітень 1917) - К., 1917; Його ж. За український маслак. (В справі Холмщини).- К., 1907; Його ж. Звідки пішло українство і до чого воно йде.- К., 1917; Його ж. На порозі нової України.- К., 1918; Його ж. Освобождение России и украинский вопрос.- Спб., 1907; Його ж. Україна і Росія: переговори в справі нового ладу (липень-серпень 1917 р.).- К., 1917; Його ж. Українська Центральна Рада і її II Універсал.- К., 1917; Його ж. Хто такі українці і чого вони хочуть.- К., 1991; Його ж. Якої ми наступної групи хочемо автономії і федерації.- К., 1917.

³ Велика українська революція (Матеріали до історії відновлення української державності): Календар історичних подій за лютий 1917 - березень 1918.- Нью-Йорк, 1967; Мірчук П. Українська визвольна справа і українська еміграція.- Торонто, 1954; Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань. 1917-1918 рр. (про що "історія мовчить").- Львів, 1994; Нагасвський І. Історія української держави двадцятого століття.- К., 1994; Полонська-Василенко Н. Історія України 1900-1923 рр.- К., 1992.

правовому аспекті"⁴. Дослідник глибоко аналізує документи Центральної Ради та Тимчасового уряду з юридичної точки зору, розглядає результати домовленостей сторін та їх наслідки. Робота насичена дуже корисною інформацією і є одним з небагатьох серйозних досліджень з історії українсько-російських відносин.

До наступної групи праць слід віднести роботи, опубліковані в Україні за роки Радянської влади. Радянська історіографія про 1917 р. в Україні майже неосяжна. Але безпосередньо даній проблемі присвячена, власне, лише праця В.Манилова "Из истории взаимоотношений Центральной Рады с Временным правительством" (К июльским событиям 1917 г.)⁵, опублікована в 1927 р. в журналі "Летопись революции". У ній досить послідовно висвітлені основні етапи переговорів з Тимчасовим урядом та пов'язані з ними події, а також окреслені питання, які потребували подальшого глибокого вивчення. У статті простежується помітний ухил автора у бік тлумачення позиції Тимчасового уряду, як суто кадетської, а угоди кінця червня та липневої міністерської кризи як спровокованих попередньо спланованою і продуманою тактикою партії "народної свободи". Зауважимо, що загалом концепція статті відповідає поглядам на події 1917 р., яких дотримувалась радянська історична наука і протягом наступних десятиліть.

Окремо згадаємо найбільшу узагальнюючу працю - багатотомну "Историю Украинской ССР"⁶, в якій міститься великий фактичний матеріал про створення та діяльність Української Центральної Ради, відродження українського національного руху, його розвиток протягом року, відновлення діяльності українських політичних партій тощо. Але події викладені в дусі однозначно негативного ставлення до Центральної Ради та політичних сил, що її підтримували. Національне спрямування діяльності першої трактується як спроба відокремити українських трудящих від революційного впливу Петрограда та Москви, від загальноросійського революційного руху, протиставити Україну Росії. Центральна Рада та українські політичні партії визначаються як буржуазно-націоналістичні. В роботі перевага надається висвітленню діяльності більшовицької партії та її організацій, спрямованої на забезпечення зростання її впливу в Україні в 1917 р.

В інших працях обрана дисертантом проблема взагалі спеціально не виділяється. Це пояснюється, перш за все, тим, що офіційна радянська

⁴ Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті (з приводу 10-річчя смерті О.Юрченка).- Мюнхен, 1971.

⁵ Манилов В. Из истории взаимоотношений Центральной рады с Временным правительством. (К июльским событиям 1917 г.) // Летопись революции.- 1927.- №3-6.

⁶ История Украинской ССР. В 10-ти т.- Т.5. Украина в период империализма (Начало XX в.).- К., 1983; Т.6. Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917-1920).- К., 1984.

історіографія оцінювала діяльність Центральної Ради в цілому негативно і тому не вважала потрібним вивчення її історії.

Лише протягом останніх кількох років, у зв'язку із здобуттям Україною незалежності і відновленням української державності питання створення та діяльності Центральної Ради опинилося в центрі уваги дослідників. Серед книжок, присвячених різним аспектам цієї комплексної проблеми, можна назвати ряд як узагальнюючих праць, так і окремих досліджень, в тому числі: В.Верстюка, О.Галенка, А.Гриценко, М.Демкович-Добрянського, Р.Іванченко, О.Копиленка, С.Кульчицького, О.Ресента, Б.Андрусина, В.Солдатенка, І.Хміль, О.Шуць, Д.Яневського⁷.

Верстюк В.Ф. Українська революція: доба Центральної Ради // Український історичний журнал (далі УІЖ).- 1995.- № 2; Галенко О.І., Яневський Д.Б. Перший уряд демократичної України // Історичні зошити.- К., 1992.- № 6; Гриценко А.П. Українські робітники на шляху творення національної держави (1-ий Всеукраїнський робітничий з'їзд 11-14 /24-27/ липня 1917 р.) // Історичні зошити.- К., 1992.- № 5; Демкович-Добрянський М. Україна і Росія: Історичні нариси на теми російського імперіалізму.- Львів-Краків-Париж, 1993; Іванченко Р.П. Україна від Кия до Кравчука. Короткий нарис української державності.- К., 1992; Конституційні акти України 1917-1920. Невідомі конституції України.- К., 1992; Копиленко О.Л. Повернення М.С.Грушевського.- К., 1991; Його ж. "Сто днів" Центральної Ради.- К., 1992; Його ж. "Українська ідея" М.Грушевського: історія і сучасність.- К., 1991; Кульчицький С.В. Центральна Рада. Утворення УНР // УІЖ.- 1992.- № 5-6; Ресент О.П. Вільшовизм і українська революція 1917-1920 рр. Спроба визначення характеру і динаміка соціальних процесів // Історичні зошити.- К., 1994; Його ж. Ставлення пролетаріату України до Центральної Ради // УІЖ.- 1994.- № 4; Ресент О.П., Андрусини Б.І. З'їзд поневолених народів (8-15 вересня 1917 р.) (21-28 вересня н.ст.) // Історичні зошити.- К., 1994; Солдатенко В.Ф. Запровадження автономії України і збройні сили республіки // УІЖ.- 1992.- №7; Його ж. Становлення української державності і проблема збройних сил (березень 1917 - квітень 1918 р.) // УІЖ.- 1992.- №5; Його ж. Українська революція: концепція та історіографія.- К., 1997; Його ж. Центральна Рада та українізація армії // УІЖ.- 1992.- № 6; Сторінки історії України. XX століття.- К., 1992; Українська ідея. Постаті на тлі революції.- К., 1994; Хміль І.В. На шляху відродження української державності (Український національний конгрес-з'їзд 6-8 квітня 1917 р.) // Історичні зошити.- К., 1994; Його ж. Перший Всеукраїнський селянський з'їзд 28 травня - 2 червня 1917 р. // Історичні зошити.- К., 1992.- № 4; Шуць О.Й. Всеукраїнські військові з'їзди // Історичні зошити.- К., 1992.- № 7; Яневський Д.Б. Маловідомі конституційні акти України, 1917-1920 рр. // Історичні зошити.- К., 1991.- №2; Його ж. Українська Центральна Рада: перші

Окремо слід виділити групу робіт, що торкаються питань створення та діяльності Тимчасового уряду - В.Васюкова, П.Волобуєва, В.Ізмозика, А.Ігнат'єва, Д.Ознобішина, В.Старцева⁸.

Спеціально ж російсько-українським відносинам в лютому-жовтні 1917 р. присвячена лише стаття М.Соколової "Великодержавность против национализма: Временное правительство и Украинская центральная рада (февраль-октябрь 1917)"⁹. Події викладені автором з позицій сучасної російської історіографії і в цьому контексті показовим є те, що Центральна Рада представлена тут як деструктивна сила в загальноросійському революційному процесі, а деякі її кроки взагалі характеризуються як вкрай націоналістичні. Але й Тимчасовому уряду автор дорікає за непродуманість політики щодо України.

Таким чином, навіть короткий історіографічний огляд свідчить, що проблема взаємин Української Центральної Ради та Тимчасового уряду залишається майже недослідженою. Увагу істориків досі привернули лише окремі аспекти цього важливого питання і тому ще й досі немає праць, які б охопили всю складність цього процесу в 1917 р. Отже, актуальність обраної автором теми зумовлена необхідністю детального вивчення та осмислення відносин між Росією та Україною з урахуванням нових підходів до висвітлення історії нашої батьківщини.

Виходячи з цього, *мета дослідження* полягає в тому, щоб глибоко проаналізувати, яку роль відігравали зміни у взаєминах Української Центральної Ради та Тимчасового уряду у розгортанні революційних подій 1917 р. в Україні на основі узагальнення існуючих документів, нових архівних джерел, періодики та великого кола літератури.

З загальної мети дисертаційного дослідження випливають його основні *завдання*:

кроки національної державності (березень - листопад 1917 р.) // Препринт №1.- К., 1990.

⁸ Васюков В.С. Внешняя политика Временного правительства.- М., 1966;
 Волобуев П.В. Экономическая политика Временного правительства.- М.; 1962;
 Измозик В.С. Временное правительство. Люди и судьбы // Вопросы истории.- 1994.- № 6; Игнат'ев А.В. Внешняя политика Временного правительства.- М., 1974; Ознобишин Д.В. Временный Комитет Государственной Думы и Временное правительство // Исторические записки.- М., 1965; Старцев В.И. Внутренняя политика Временного правительства первого состава.- Л., 1980; Його ж. Революция и власть: Петроградский Совет и Временное правительство в марте-апреле 1917 г.- М., 1978.

⁹ Соколова М.В. Великодержавность против национализма: Временное правительство и Украинская центральная рада (февраль-октябрь 1917) // Исследования по истории Украины и Белоруссии.- Вып.1.- М., 1995.

- вивчити як декларувалося Тимчасовим урядом та російськими політичними партіями національне питання;
- показати нестримне зростання організації українських національних сил на початковому етапі революції;
- проаналізувати роль Всеукраїнського Національного Конгресу та перших спроб Української Центральної Ради домогтися свого визнання Тимчасовим урядом, її дій щодо закладання правових засад української автономії;
- дослідити вплив І Універсалу Української Центральної Ради на зміни у політиці петроградського уряду щодо України;
- виявити зв'язок липневої урядової кризи з подіями в Україні та проаналізувати умови видання "Інструкції Генеральному Секретаріату Тимчасового уряду на Україні";
- висвітлити боротьбу навколо прийняття "Інструкції" Українською Центральною Радою і пошуки нею можливості компромісу;
- відтворити стосунки Центральної Ради і Тимчасового уряду в умовах зростання загальнонаціональної кризи.

Методологічна основа дослідження. Виходячи з того, що історія є наукою, яка вивчає історичні факти в їх причинному зв'язку, а ці факти, в свою чергу, складаються з проявів діяльності людей, як істот соціальних, методологічною основою роботи стали загальнонаукові принципи дослідження: структурно-системний та логічний. Автор досліджує конкретний фактичний матеріал з позицій історизму та об'єктивності.

Джерельною базою дисертаційної роботи є, перш за все, документи, виявлені у фондах Центрального державного архіву вищих органів державної влади України (далі - ЦДАВО України). Насамперед, йдеться про два фонди: 1. Фонд №1115 - "Українська Центральна Рада", що містить статuti та положення про організацію різних органів Центральної Ради; декларації, телеграми, постанови різних з'їздів, проекти рішень засідань як самої Ради, так і її органів, протоколи засідань, звернення різних організацій до Центральної Ради, накази, рукописні записи засідань Комітету Ради, виписки з протоколів засідань Центральної Ради, повні протокольні матеріали У-ої та У1-ої сесій Ради;

2. Фонд №1063 - "Генеральний Секретаріат", що складається з протоколів засідань Секретаріату та дуже важливої підбірки записів розмов по прямому зв'язку членів Центральної Ради з представниками її делегації, що перебувала в Петрограді в липні 1917 р., про хід переговорів з Тимчасовим урядом.

В роботі використані також матеріали Державного архіву Російської Федерації (далі - ДАРФ), зокрема, фондів Канцелярії Тимчасового уряду (№1779) та Канцелярії голови міністрів Тимчасового уряду (№1778).

Важливою складовою джерельної бази дисертації є збірники документів¹⁰, підбірка документів з історії національної політики Тимчасового уряду в журналі "Красный архив"¹¹ та хроніка подій в Києві в 1917 р.¹²

Важливим джерелом вивчення проблеми є періодика того часу. Матеріали численних у 1917 р. газет, які виходили в Україні, і, насамперед, таких, як "Нова Рада", "Народня Воля", "Вісті з Української Центральної Ради", "Южный край", "Приднепровский край", "Полтавский день", "Робітничя газета", "Киевская мысль", видання об'єднаних комітетів громадських організацій ("Вісник Полтавського губерньського громадського комітету" та ін.), місцеві українські видання - "Рідне слово" (у Харкові), "Українське слово" (в Одесі), тощо, та російські видання - "Вестник Временного Правительства", "Новая Жизнь", "Русское Слово", "Речь", "Власть Народа", "День", незважаючи на їхнє різне політичне спрямування, свідчать про надзвичайно великий вплив взаємин Центральної Ради та її Генерального Секретаріату з Тимчасовим урядом на дієвість національного руху в Україні, на розв'язання завдань національно-державного будівництва.

Для всебічного розкриття теми дисертаційного дослідження важливими є спогади провідних діячів Української Центральної Ради. Маються на увазі такі відомі на сьогоднішній день видання, як: М.Грушевський "Спомини" // Київ.- 1988.- №9-12; 1989.- №8-11; М.Ковалевський "При джерелах боротьби; Спомини, враження, рефлексії"- Ісбрук, 1960; В.Винниченко "Відродження нації"- Київ-Відень, 1920; Д.Дорошенко "Мої спомини про недавнє минуле. (1914-1918).- Ч.1-4.- Львів, 1923-1924., тощо.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній досліджується діяльність Української Центральної Ради, яка виступала лідером

¹⁰ Великая Октябрьская социалистическая революция (ВОСР). Документы и материалы. Революционное движение в России в апреле 1917 г. Апрельский кризис.- М., 1958; ВОСР. Документы и материалы. Революционное движение в России в мае-июне 1917 г. Июньская демонстрация.- М., 1959; ВОСР. Документы и материалы. Революционное движение в России в июле 1917 г. Июльский кризис.- М., 1959; ВОСР. Документы и материалы. Революционное движение в России в сентябре 1917 г. Общенациональный кризис.- М., 1961; Из истории национальной политики Временного правительства // Красный архив.- М.- 1928.- т.5(30); Революция и национальный вопрос. Документы и материалы по истории национального вопроса в России и СССР в XX веке.- Т.3. 1917. Февраль-октябрь.- М., 1930; Українська суспільно-політична думка і 20 ст. Документи і матеріали.- Мюнхен, 1983; Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т.1 4 березня - 9 грудня 1917 р.- К., 1996.

¹¹ Из истории национальной политики Временного правительства // Красный архив.- М., 1928.- Т.5(30).

¹² 1917 год на Киевщине. Хроника событий.- К., 1928.

національно-визвольного руху в Україні, в справі реалізації домагань національно-територіальної автономії України, визначенні основних напрямків пошуку компромісу з Тимчасовим урядом; зміни у політиці останнього залежно від його складу; успіхи Центральної Ради у закладанні засад відроджуваної української державності, що великою мірою залежало від принципowości, але гнучкої, позиції у визначенні взаємін з Петроградом.

Основні положення дисертації, що виносяться на загість:

- характер стосунків, що склалися між Українською Центральною Радою та Тимчасовим урядом протягом 1917 р., значною мірою був обумовлений тим, що Тимчасовий уряд та російські політичні партії, члени яких входили до його складу, визначаючи шлях до розв'язання національного питання в Росії, беззастережно дотримувалися принципу збереження її цілісною державою і відклали його розв'язання до скликання Всеросійських Установчих Зборів;

- відмова Тимчасового уряду виявити принципово-позитивне ставлення до автономії України, вимога якої була викладена у "Декларації Української Центральної Ради" (травень 1917 р.), похитнула довіру останньої до центру і змусила її вдатися до рішучих дій, а саме - видати свій І Універсал;

- роль І Універсалу Центральної Ради та створення Генерального Секретаріату в усвідомленні петроградським урядом та взагалі російською революційною демократією невідкладності серйозного розгляду українського питання, що стало важливим етапом в розвитку українського національного руху;

- негативний вплив липневої урядової кризи та пов'язаних з нею змін у складі Тимчасового уряду на процес переведення діяльності Української Центральної Ради на правовий ґрунт, що, перш за все, виявилось у намаганні петроградського уряду обмежити коло повноважень Генерального Секретаріату та кордонів автономної України у виданій в липні 1917 р. "Інструкції Генеральному Секретаріату Тимчасового уряду на Україні". Центральна Рада в цій складній ситуації виявила політичну гнучкість: загалом негативно оцінюючи вироблений Тимчасовим урядом документ, вона все ж таки схвалила "Інструкцію", що забезпечило можливість подальшої спільної праці та співіснування двох інституцій, уникаючи конфронтації;

- в період вересня-жовтня 1917 р. Тимчасовий уряд, з одного боку, вдавня у своїх розпорядженнях щодо України до тактики ігнорування Генерального Секретаріату у своїх розпорядженнях в Україні, відмовивши йому у засобах до його організаційної роботи, а з іншого, Українська Центральна Рада, обравши "обережну і пасивну" політику, не змогла опанувати ситуацією в Україні і незважаючи на всі перешкоди взяти до своїх рук кермо влади в краї;

- в цілому, стосунки України і Росії, враховуючи весь попередній спільний історичний розвиток двох народів, протягом досліджуваного періоду уявляються цілком закономірними і зрозумілими.

Теоретичне і практичне значення дисертації визначається тим, що вивчення окреслених у ній проблем дозволяє виявити помилки, що стали на заваді утвердженню ще в той час незалежної української держави. Цьому має слугувати і всебічне дослідження як процесу формування, так і всіх напрямків діяльності Української Центральної Ради.

Основні положення дисертації можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з історії України, монографій, у практичній викладацькій роботі у вузах, школах.

Апробація результатів дослідження: дисертація обговорена і схвалена на засіданні відділу історії української революції Інституту історії України НАН України. Основні положення та висновки роботи апробовані у виступах на науково-теоретичній конференції "Молодь та суспільні науки" (м.Чернівці, 1993 р.), науково-теоретичних читаннях з історії Української Центральної Ради в Інституті історії України (м.Київ, 1995 р.), міжнародній науковій конференції "Центральна Рада. До 80-річчя створення Центральної Ради" (м.Київ, 1997 р.). Основний зміст роботи відображено в ряді публікацій автора.

Дисертація побудована за хронологічним принципом; структурно поділяється на вступ, два розділи, висновки. Обсяг роботи - 168 сторінок. Список використаної літератури та джерел складається з документальних матеріалів, архівних матеріалів, журналів, газет та літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтована актуальність теми дослідження, визначені хронологічні межі, предмет та мета, аналізується ступінь наукової розробки проблеми, джерельна база; окреслено методологічні засади роботи, вказано на наукову новизну і практичне значення дисертації, а також сформульовані основні положення роботи, що виносяться на захист.

В першому розділі "Лютнева революція в Росії та розгортання боротьби за національно-територіальну автономію України" висвітлюються події в Петрограді в перші дні Лютневої революції, створення Тимчасового Комітету Державної думи та Тимчасового уряду. Докладно вивчається питання спадкоємності між старою, ліквідованою владою, і новоутвореною, що почала функціонувати 2 березня 1917 р. До петроградського уряду перейшла вся повнота законодавчої і виконавчої влади і, таким чином, перший опинився ніби у вакуумі, без опори на орган народного представництва. Таким органом могла б стати ІУ Державна дума, для чого її потрібно було скликати в тому складі, в якому її застала революція. Але цьому проекту рішуче заперечували діячі партії конституційних демократів, а також ліве крило Державної думи, і зрештою остання поступово була усунена з політичної сцени.

В розділі досліджується питання - яким чином передбачали вирішувати національну проблему російські політичні партії, представлені у Тимчасовому

уряді, Октябристи, обстоюючи принцип збереження єдності і неподільності Російської держави, національну проблему зводили до задоволення лише нагальних культурних потреб національностей в межах унітарної держави. Конституційно-демократична партія (партія "народної свободи") також звужувала права народів, котрі проживали на території Російської держави, до права вільного культурного самовизначення. Ліберально-буржуазні партії в цьому питанні загалом були близькі до позиції кадетської партії. Російська соціал-демократична робітничка партія (меншовиків), партія соціалістів-революціонерів, Трудова народно-соціалістична партія, не маючи чіткого уявлення про шлях розв'язання національної проблеми, віддавали її на розгляд Всеросійських Установчих Зборів.

В роботі підкреслено, що така позиція в цьому важливому питанні російських політичних партій, представники яких входили до складу Тимчасового уряду, значною мірою обумовила стосунки, що склалися між петроградським урядом та Українською Центральною Радою.

В дисертації розглядаються події початку революції в Києві: створення Ради Об'єднаних громадських організацій (РОГО), її Виконавчого Комітету; реакція в Україні на перші постанови Тимчасового уряду, збори української організації "Товариства Українських Поступовців", організація та початок діяльності Української Центральної Ради.

З другої половини березня 1917 р. український рух набуває все більшого розмаху. Тому автор зосереджує увагу на з'їздах, конференціях та маніфестаціях, що проходили в той час в Україні. Зокрема, йдеться про українську маніфестацію 19 березня в Києві, з'їзди Товариства Українських Поступовців, Української соціал-демократичної робітничої партії. Аналізуючи програми найбільш впливових українських політичних партій - Української партії соціалістів-революціонерів, Української соціал-демократичної робітничої партії, Української партії соціалістів-федералістів -, дисертант дійшов висновку, що вони виступали за автономію України у складі федеративної Російської держави. Приділяється увага висвітленню формування нової адміністрації Тимчасового уряду в Києві; аналізу подій, пов'язаних з початком непорозумінь між УЦР та Виконавчим Комітетом РОГО. Розглянуто конкретні вимоги до Тимчасового уряду, вироблені Всеукраїнським Національним Конгресом і доведено, що останній взагалі ніяк офіційно не відгукнувся на факт проведення Національного Конгресу, як подію політичну. Відповідаючи на найбільш наполегливі вимоги розв'язання українського питання численних депутатів, Тимчасовий уряд постійно посилався на прерогативу в цій справі Всеросійських Установчих Зборів.

Виходячи з того, що Національний Конгрес став суттєвим поштовхом до пожвавлення українського руху на всій території краю, в розділі розглядається постановка питання про національно-територіальну автономію на численних українських з'їздах, що проходили в різних містах України, а також загальноукраїнських військових, селянських та робітничих з'їздах.

Характеризуючи в цілому події в Україні протягом березня-квітня 1917 р. та низку документів, вироблених Національним Конгресом й іншими з'їздами, можна твердити про успішний розвиток на цей час процесу організації та оформлення українських національних сил. Основною програмовою ідеєю українського національного руху було створення правових умов та закладання засад національно-територіальної автономії України у складі демократичної Російської держави. Остаточне ж окреслення політичних і економічних зв'язків України і Росії передбачалося здійснити після скликання Всеросійських Установчих Зборів (дис., с.42-53).

В роботі докладно розглядається питання про зносини Центральної Ради з петроградським урядом на різних етапах революції, подання українською делегацією "Декларації Української Центральної Ради", головною вимогою якої було видання Тимчасовим урядом акту про ставлення до української автономії. Делегація УЦР виїхала до Петрограду 13 травня 1917 р. і провела переговори з членами уряду та головою Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів, хід яких виявив повну неготовність уряду до вирішення питань, порушених у "Декларації". Створена для розгляду українських вимог спеціальна урядова комісія, зокрема запитувала, що таке автономія з юридичної точки зору і як її розуміє українська делегація. Аналізується вплив на визначенні взаємин між Українською Центральною Радою та Тимчасовим урядом візиту до Києва О.Керенського, який відвідав засідання Комітету Центральної Ради і в ході обміну думками ніби пообіцяв сприяти вирішенню українського питання Петроградом. Українська ж делегація так і не отримала конкретної відповіді кабінету міністрів і після двохтижневого перебування в Петрограді повернулася до Києва ні з чим. Результати та висновки згаданої урядової комісії були представлені кабінету, який своєю постановою від 30 травня передав їх на розгляд Юридичної наради, з тим, щоб остання виробила проект відповіді від імені Тимчасового уряду.

По всіх пунктах вимог, викладених в "Декларації", за винятком одного, Тимчасовий уряд висловився негативно. Декларуючи визнання прав народностей на самовизначення і сприяння ширшому задоволенню місцевих господарських та культурних потреб, він відповів рішучою відмовою на пропозицію висловити принципове співчуття українській автономії. Уряд заявив, що це питання є складовою проблеми майбутнього державного устрою Росії і тому підлягає виключно компетенції Всеросійських Установчих Зборів.

Насправді ж, виявлення позитивного ставлення Тимчасового уряду до автономії України, чого насамперед і домагалася УЦР, не зв'язало б його та Всеросійські Установчі Збори у визначенні форм практичного здійснення автономії краю, повна ж відмова розглядати вимоги УЦР чуттєво похитнула довіру України до центру.

В такій ситуації перед Центральною Радою не було іншого вибору, як іти революційним шляхом. 10 червня 1917 р. її ІV загальні рішення про

видація Універсалу до українського народу, в якому викладалася суть домагань української демократії і визначалися її найближчі завдання. В дисертації аналізуються умови, які передували появі I Універсалу УЦР: робота Всеукраїнського селянського з'їзду; проблема заборони Другого Всеукраїнського військового з'їзду військовим і морським міністром О.Керенським; робота останнього 5-10 червня 1917 р. в Києві, тощо. Виданням I Універсалу закінчився певний етап розвитку українського руху. Проголошення цього документу стало доказом того, що формальна відмова Тимчасового уряду задовольнити вимоги України ні в якому разі не може зупинити розвиток українського національного руху, що УЦР цілком здатна на рішучі самостійні кроки в напрямку оформлення свого державного життя. Цим актом остання підтвердила факт свого існування перед увією російською демократією і поставила Тимчасовий уряд перед необхідністю нагального розгляду українського питання. Під тиском подій в Україні 16 червня Тимчасовий уряд видав звернення до українського народу.

В розділі важливе місце займає висвітлення питання про загострення внутрішньої ситуації в Росії наприкінці травня - на початку червня 1917 р.; про реакцію на публікацію I Універсалу Української Центральної Ради, створення Генерального Секретаріату УЦР та його першу декларацію в уряді та в середовищі російської демократії; про рішення з національного питання Першого Всеросійського з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів.

Докладно розглянуто хід переговорів міністрів Тимчасового уряду з Центральною Радою 28-30 червня 1917 р. в Києві. В результаті досягнення компромісу з'явився II Універсал та була вироблена спільна угода, ухвалена урядом. Проаналізувавши ці документи, дисертант дійшов висновку, що, з одного боку, для УЦР це було визнання її Тимчасовим урядом, з іншого, коло прав автономії значно обмежено. Право затвердження генеральних секретарів надавалося петроградському кабінету, а в своєму II Універсалі Центральна Рада, що вкрай важливо, висловила проти самочинної запровадження засад автономії краю, тим самим звузивши поле своєї діяльності. Разом з тим, УЦР зобов'язалася доповнити, свій склад представниками інших національностей, що перетворювало її з органу української демократії на представницький орган всього населення України. Тимчасовий уряд, налагодивши офіційні стосунки з Центральною Радою, фактично визнав автономію України, хоч і відклав її юридичну легалізацію до скликання Всеросійських Установчих Зборів. Для обох сторін це була відмова від конфронтації та перемога мирного цивілізованого шляху подальшого розвитку.

В *другому розділі* "Україна в процесі організації автономного життя (липень-жовтень 1917 р.)" докладно аналізуються: перебіг липневої урядової кризи; розроблений УЦР "Статут вищого управління України" та тривалі і складні переговори делегації Центральної Ради в Петрограді з приводу його затвердження; опублікована російським урядом "Тимчасова інструкція

Генерального Секретаріату Тимчасового уряду на Україні" (5 серпня 1917 р.) та реакція на цей документ в Україні.

На відміну від "Статуту", виробленого Центральною Радою, Інструкція розглядала Генеральний Секретаріат, як крайовий орган Тимчасового уряду. Саме з ним встановлювалися контакти центру за допомогою комісара з українських справ. УЦР відводилася лише роль дорадчого органу при Генеральному Секретаріаті. Компетенція останнього також обмежувалася: замість чотирнадцяти генеральних секретарів, передбачених документом Центральної Ради, запроваджувалися посади лише дев'яти. Такі важливі секретарства, як військове, продовольче, юстиції, пошт, телеграфу і шляхів, скасовувалися. Суттєво обмежувалися і географічні межі автономії України - влада Секретаріату поширювалася лише на п'ять губерній. Так, в "Інструкції" Тимчасовий уряд відійшов від домовленостей, досягнутих в результаті поїздки його міністрів до Києва наприкінці червня. І все ж таки, вона виділяла Україну в окрему автономну територію в складі Росії та надавала Центральній Раді право участі у формуванні Генерального Секретаріату. УЦР зберігала і свою роль виборчого органу, від якого залежало формування вищого органу управління красм. Тим самим створювалися певні засади для діяльності Центральної Ради як крайового органу.

Опублікування "Інструкції" викликало негайну реакцію в Україні. В розділі особлива увага приділяється обговоренню проблеми переговорів з Тимчасовим урядом та змісту виданої ним "Інструкції" на VI пленумі УЦР (6-7 серпня 1917 р.). У критиці Інструкції зійшлися всі фракції і партії, представлені у Центральній Раді, однак вони суттєво розійшлися в питанні "що робити?" - приймати чи не приймати її? В досить складній внутрішній ситуації, Центральна Рада, в цілому негативно оцінивши вироблений урядом документ, виявила політичну толерантність - схвалила Інструкцію, запобігши неминучому розриву з центром, який стався б в разі відхилення. Наголошено також на тому, що проти політики Тимчасового уряду щодо України, зокрема, виданої ним "Інструкції", виступили і українці, що мешкали поза її межами, в тому числі й представники Харківщини, Херсонщини, Катеринославщини і Таврії, - саме тих губерній, що за "Інструкцією" відривалися від автономної України.

Зформувавши новий склад Генерального Секретаріату, УЦР домоглася його затвердження Тимчасовим урядом. Але умови, в яких довелося розпочинати працю українському уряду, виявилися вкрай несприятливими.

27 серпня в Києві було отримане повідомлення про корніловський заколот. Після його ліквідації Тимчасовий уряд спеціальною постановою оголосив Росію Республікою, тим самим взяв на себе частину повноважень Всеросійських Установчих Зборів, численні посилання на які він робив при відкладанні вирішення національного, зокрема, українського питання. Демократична нарада в Петрограді (14-22 вересня 1917 р.), в якій взяли

участь українські делегати, показала, що в середовищі демократії немає єдності, немає спільних засад та твердого погляду на найважливіші проблеми політичного життя.

Розгляд роботи 3^т ізду народів, що розпочав свою роботу в Києві 8 вересня 1917 р. дозволив зробити висновок, що він не мав великого впливу на перебіг подій в країні, але яскраво показав, що ідея федералізму та автономії поділяється багатьма народами Російської держави.

27 вересня Генеральний Секретаріат, не чекаючи остаточного визначення сфери своєї компетенції з боку центра, оповістив населення про початок своєї діяльності і у виданому ним зверненні заявив, що найголовнішим завданням вважає зміцнення нового ладу в Україні. Зрештою побачила світ декларація Секретаріату.

Після Демократичної наради тактика центру щодо України звелася до того, щоб якомога більше обмежити навіть ті повноваження, що надавалися УЦР Інструкцією. На практиці вона полягала в тому, що Тимчасовий уряд ігнорував Генеральний Секретаріат у своїх розпорядженнях щодо України, не забезпечував його засобами для організаційної роботи.

13 жовтня Секретаріат надіслав до Петрограду список заходів, які на його думку необхідно було невідкладно здійснити в Україні. Це нове звернення до уряду свідчило, що і напередодні жовтневих подій в Петрограді виконавчий орган Центральної Ради не взяв до своїх рук кермо влади в краї, не проявив себе, таким чином, органом місцевої влади.

Взагалі, восени 1917 р. УЦР дотримувалася "обережної і пасивної" політики у взамирях з Тимчасовим урядом, а Генеральний Секретаріат не виявив достатньої активності для опанування ситуацією в Україні.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації зроблені узагальнення з основних проблем роботи, які винесені автором на захист. Дисертант підкреслює, що за період лютого до початку листопада 1917 р. національно-визвольний рух в Україні досяг вагомих результатів. Була створена Українська Центральна Рада, яка протягом року, поповнюючи свій склад представниками різних партій, громадських організацій, класів та національностей, що мешкали в Україні, перетворилася на повноважного представника української людності.

Наголошено, що Центральна Рада взяла під свій провід український рух і протягом досліджуваного періоду виступала за автономію України в складі федеративної Російської республіки і навіть в своєму III Універсалі не декларувала відокремлення від Росії. Така позиція, на думку автора, впливала з самої історії українського руху, умов політичного і громадського життя, в яких він розвивався, та ідей, що дісталися українству у спадщину.

Зазначається, що основну увагу Центральна Рада приділила справі порозуміння з Тимчасовим урядом. Вимагаючи від останнього санкціонувати

свою діяльність, вона прагнула позбутись більшості непорозумінь з місцевою владою та спільно створити певну законодавчу базу.

Доведено, що з іншого боку, в середовищі російської демократії існувала певна різниця між декларативними заявами про право нації на самовизначення та ставленням до практичних дій в напрямках здійснення цього права. Загалом Тимчасовий уряд у своїй діяльності виявляв неприхильне ставлення до українських домагань, вважаючи їх перешкодою на шляху розвитку загальноросійської революції, йшов на компроміс дуже неохоче, виключно під тиском зовнішніх обставин. Тому українські вимоги, сподівання, інтереси губилися у вирі загальнодержавних, слід розуміти загальноросійських, інтересів.

Таким чином, стосунки між російським урядом та Українською Центральною Радою протягом березня - жовтня 1917 р., враховуючи весь попередній історичний розвиток двох народів, здаються цілком закономірними і зрозумілими.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях:

1. Науково-теоретичні читання "Центральна Рада на тлі української революції" // Український історичний журнал.- 1995.- №5.- С.143-146.
2. "Не допускайте змін у Статуті Секретаріату" // Віче.- 1995.- №12.- С.122-138.
3. До питання про характер взаємин Центральної Ради та Тимчасового уряду в 1917 р. // Центральна Рада на тлі української революції.- К., 1996.- С.44-52.
4. Переговори повноважних представників Центральної Ради й Тимчасового уряду в Києві 28-30 червня 1917 р. // Центральна Рада і український державотворчий процес. Матеріали наукової конференції 20 березня 1997 р.- К., 1997.- С.69-78.

Кудлай О.Б. Центральна Рада - Тимчасовий уряд: боротьба за автономію (березень-жовтень 1917 р.).- Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук з спеціальності 07.00.01. - історія України.- Інститут історії України НАН України, Київ, 1997.

В дисертації досліджується проблема взаємин Центральної Ради і Тимчасового уряду в ході боротьби за національно-територіальну автономію України. Показане зростання організації українських національних сил на початковому етапі революції; проаналізований вплив 1-го Універсалу Української Центральної Ради на зміни у політиці петроградського уряду щодо України. Виявлений зв'язок липневої урядової кризи з подіями в Україні та відтворені умови видання "Інструкції Генеральному Секретаріату Тимчасового уряду на Україні". Висвітлена боротьба навколо прийняття "Інструкції" У1-ою сесією Центральної Ради, пошуку нею компромісу. Досліджені взаємини двох інституцій в умовах зростання

загальнонаціональної кризи та вплив еволюції цих взаємин на політичну ситуацію в Україні в цілому.

Ключові слова: Українська Центральна Рада, Тимчасовий уряд, національно-територіальна автономія, Генеральний Секретаріат, Установчі Збори, революція, політика.

Кудлай А.Б. Центральная Рада - Временное правительство: борьба за автономию (март-октябрь 1917 г.).- Рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. - история Украины.- Институт истории Украины НАН Украины, Киев, 1997.

В диссертации исследуется проблема взаимоотношений Центральной Рады и Временного правительства в ходе борьбы за национально-территориальную автономию Украины. Показан рост организации украинских национальных сил на начальном этапе революции; проанализировано влияние 1-го Универсала Украинской Центральной Рады на изменения в политике петроградского правительства в отношении Украины. Выявлена взаимосвязь июльского правительственного кризиса с событиями в Украине и раскрыты условия разработки "Инструкции Генеральному Секретариату Временного правительства на Украине". Освещена борьба вокруг принятия "Инструкции" У1-ой сессией Центральной Рады, поиски нею компромисса. Исследованы взаимоотношения двух институций в условиях нарастания общенационального кризиса и влияние эволюции этих взаимоотношений на политическую ситуацию в Украине в целом.

Ключевые слова: Украинская Центральная Рада, Временное правительство, национально-территориальная автономия, Генеральный Секретариат, Учредительное Собрание, революция, политика.

A.Kudly. The Central Rada - The Temporary Government: fight for autonomy (March - October 1917).- Manuscript. Dissertation for the Scientific Degree of Candidate of Sciences (History) in Speciality 07.00.01.- History of Ukraine.- Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine, Kyiv, 1997.

It is an investigation of the problem of the attitudes between the Central Rada and the Temporary Government during the fight for establishment of the national-territory autonomy in Ukraine. Raise of the organizing of ukrainian national forces on the first stage of the revolution is shown. The influence of the Ukrainian Central Rada's First Universal on the change of the Petrograd Government's politic for Ukraine is analyzed. Dependence between government's crisis in July and the events took place in Ukraine is exposed and the situation of the treatment of "The Instruction for the General Secretariat of the Temporary Government in Ukraine" is uncovered. The fight for the adopt of "The Instruction" during the Y1 session of the Central Rada, the income to compromise are illuminated. Affairs between the Central Rada and the

Temporary Government during the growing of the general national crisis and the influence of the evolution of this affairs to the political situation in Ukraine are investigated.

Principal Words: The Ukranian Central Rada, The Temporary Government, national-territory autonomy, The General Secretariat, The Isthblishment Assembly, revolution, politics.

J. P. Young

AB 38.624
AB 38.624

Підписано до друку 24.09.97 Формат 60x84,1/16

Ум. друк. арк. 0,9 Обл. вид. арк. 1,0

Тираж 100. Зам. 487 1997р. Безплатний

Поліграф.-д-ця Ін-ту історії України НАН України

Київ-1, Грушевського, 4